

לַבְּנֵינָה שֶׁל הַלֵּכָה

שיעורי הלכות שבת שהעביר מו"ר רה"י בביהמ"ד בשבת קודש
מלאכת טוחן (5) – טחינה בשינוי גדול

שינוי⁵ ואסורה מדרבנן, ודיכה בקת הסכין היא שינוי גמור ומותרת לגמרי.

שינוי גמור או שני שינויים

היתר דיכת הפלפלין בקת הסכין אינו חידוש של שבלי הלקט אלא מקורו בגמרא בשבת קמא:

אמר רב יהודה: הני פלפלי מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי, תרתי אסיר. רבא אמר: כיון דמשני אפילו טובא נמי.

בדומה לכך נאמר בתוספתא⁶ שמותר לכתוש מלח ביד של סכין ובעץ הפרוד, ופסק זאת השו"ע בסימן שכ"א סעיפים ז-ח. כאמור, שבלי הלקט⁷ מבאר שטעם ההיתר הוא משום שזהו 'שינוי גמור' בדומה לברירה ביד, כפי שבארנו בעבר.⁸ אולם הרמב"ם⁹ כתב שיכתוש "ביד הסכין ו בק ע ר ה" ויש שהבינו שטעם ההיתר משום שעושה שני שינויים וכן נראה מדברי המשנה ברורה.¹⁰

יש דמיון מסוים בין דיני מלאכות בורר וטוחן, והראשונים דימו ולמדו ממלאכה אחת על חברתה. אם מתבוננים רואים שגם באופן שבו נעשות מלאכות אלו ישנו דמיון מה.

כידוע ברירה בדרך אכילה מותרת. הטחינה הנעשית בפה גם היא דרך אכילה ופשוט שמותרת, וכבר למדנו שהרשב"א מחדש שהטוחן על מנת לאכול לאתרו הוא גם כן דרך אכילה.

שלוש דרגות באמצעי הטחינה

בבורר מצאנו חלוקה של שלוש דרגות באמצעי הברירה: (א) בכלי המיועד לברירה כגון נפה וכברה – חייב, (ב) בכלי שאינו מיועד לכך כגון קנון ותמחוי – אסור מדרבנן, (ג) באופן שאינו דרך ברירה כלל כגון ביד – מותר (בתנאי שבורר אוכל מפסולת וכוונתו לאכול לאתרו).¹

בדומה לכך ניתן לחלק גם במלאכת טוחן כפי שנראה לקמן. כמובן שהטוחן בכלי המיוחד לטחינה כגון ריחיים או מכתשת – חייב.² בבית יוסף³ הביא את שבלי הלקט⁴ המבאר שיש שלוש אופנים לדון פלפלין - דיכה במדוך של אבן אסורה מהתורה, דיכה במדוך של עץ היא

⁵ כמבואר בגמרא ביצה יד.

⁶ תוספתא שבת פרק יד הלכה טו.

⁷ שבלי הלקט סימן צב בשם הרי"ד.

⁸ ראה לבניינה של הלכה מלאכת דש (11).

⁹ רמב"ם, הלכות שבת, פרק כא, הלכה כ.

¹⁰ משנה ברורה סימן שכא ס"ק כה. וע"ש היטב שכתב המשנ"ב שאם יכתוש בקת הסכין עם מכתשת הוי עובדין דחול, ומשמע שאין ההיתר משום שני שינויים אלא טעם ההיתר משום שמשנה לדון בקת הסכין ובלבד שלא ישתמש במכתשת שהוא עובדין דחול. וע"ע.

¹ שו"ע סימן שיט סעיף א, וכשיטת רבנו חננאל שם.

² ראה לדוגמה ברמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה טו, ופרק כ"א הלכה כ.

³ בית יוסף, סימן שכא, ז(ב).

⁴ שבלי הלקט סימן צב.

כלי המיועד לטחינה

בהמשך סימן שכא, בסעיף י, כתב השו"ע ע"פ הריב"ש שאסור לגרור גבינה במורג חרוץ בעל פיפיות שהוא כלי המיוחד לכך. כבר ראינו²⁰ שדעת השו"ע²¹ היא שאין טחינה אלא בגדולי קרקע, ולכן צריך לפרש שאיסור גרירת הגבינה הוא משום עובדין דחול, וכך כתב גם המשנה ברורה.²² אך בדברים שהם גידולי קרקע אף כשטוחנם לאכול לאלתר, אסור מהתורה להשתמש בכלים המיוחדים לכך וכמו הבורר בנפה וכברה שחייב אף כדי לאכול לאלתר, וכך כתב במשנה ברורה על חיתוך בצלים בהאק-מעסער (קופיץ) שאפשר שנחשב ככלי מיוחד לכך ואסור מהתורה,²³ ובכל אופן אסור משום עובדין דחול כנ"ל.

שמעתי מהרב יעקב כץ שליט"א שלא בקלות אוסרים משום עובדין דחול, ולכן צריך זהירות ביישום דינים אלו לכלים שבימינו.

מכל מקום יש להיזהר משימוש בכלים המיוחדים לטחינה – אף בדברים שאינם גדולי קרקע ואף כשדעתו לאכול לאלתר. בימינו זו נפקא מינה לעניין שימוש בקולפן (אף במצב שאין חשש בורר כגון כשמקלף את הקליפה עם חלק מהמלפפון) שנראה לאסור זאת משום עובדין דחול,²⁴ וכן לעניין השימוש ב'סלייסר'.²⁵

לכן כתב החזו"א¹¹ שאין לרסק בננה בשיני המזלג כפי שרגילים, שיש בזה שאלה של איסור דאורייתא, אלא יש לרסקה בידיית של הכף שזהו שינוי גמור (האגרות משה¹² כתב שקצת קשה על החזו"א שאסר לרסק בננה מדאורייתא והתיר זאת בשינוי, שהרי מלאכה בשינוי אסורה מדרבנן בדרך כלל. התשובה היא ששינוי גמור מותר וכמו בפלפלין). ובאר שם החזון איש שהשינוי אינו בתוצאת הפעולה אלא בטרחה שבפעולה – שכשטוחן בקת הסכין או ידיית הכף הטרחה רבה יותר.

בסימן שמ¹³ התיר המשנה ברורה פסיק רישא דלא ניחא ליה בתרי דרבנן (כגון אכילת עוגה שיש עליה אותיות¹⁴), הסברו של המשנה ברורה שדיכת הפלפלין מותרת בשינויים דומה לשיטתו שם שיש מקום להתיר דבר שאיסורו מדרבנן משני צדדים. אולם החזו"א¹⁵ כתב לעניין אכילת העוגה שהיתר פסיק רישא דלא ניחא ליה בתרי דרבנן אינו מוכרע, ולשיטתו פשוט שאין להתיר מעשה ישיר של דיכת פלפלין בשינויים, וממילא יש לפרש שהיתר דיכת הפלפלין הוא משום שינוי גמור דווקא.

המשמעות המעשית היא שע"פ החזו"א מותר לקחת אבוקדו (אף שאינו רך מאוד¹⁶) ולרסקו בידיית של הכף.

וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה¹⁷ להקל עבור המתקשה לאכול, לרסק ע"י כף¹⁸ או ידיית המזלג ויעשה זאת בסמוך לאכילה.¹⁹

¹¹ חזון איש סימן נו ד"ה נמצינו. לשיטתו שנתבארה בשיעור לבניינה של הלכה טוחן (3). שריסוק בננה נחשב לטחינה למרות שדרכה להישאר גוש אחד גם אחר הריסוק.

¹² אגרות משה, או"ח ד, סימן עד, טוחן ב', סוף ד"ה והנה.

¹³ משנה ברורה סימן שמ"ק יז

¹⁴ באכילת העוגה פסיק רישא שימחק אותיות אולם זהו רק איסור דרבנן משני צדדים: 1. זה מוחק שלא על מנת לכתוב. 2. כיוון שאוכל את העוגה (ואינו שוברת ביד) זו מחיקה בשינוי.

¹⁵ חזו"א סימן סא אות א.

¹⁶ פרי או ירק רך מאוד – יש אומרים שנחשב טוחן ואין איסור בריסוקו, מחלוקת זו נתבארה בשיעור הקודם – לבניינה של הלכה – טוחן (4).

¹⁷ שמירת שבת כהלכתה פרק ו סעיף ה ובהערות שם.

¹⁸ ולא כחזו"א שכתב בידיית הכף, כיוון שכשמרסקים בכף רגילים להשתמש בידיית שנוחה יותר לרסק בה, ולכן אדרבה יש לרסק בכף עצמה.

¹⁹ בצירוף דעת הרשב"א המתיר לחתוך דק דק על מנת לאכול לאלתר. וגם המיקל לרסק סמוך לסעודה בלא שום שינוי יש לו על מי לסמוך כמבואר במשנה ברורה ס"ק מה, ובלבד שלא ישתמש בכלי המיועד לכך כדלקמן.

אף שלמדנו בעבר (לבניינה של הלכה – טוחן (2)) שהחזו"א סבר שהרשב"א מתיר דווקא חיתוך לאכול לאלתר ולא ריסוק, אך כמה אחרונים הוכיחו שמותר אף בריסוק וכן מפורש בריב"ש יין פסקי תשובות סימן שכא הערה 172 ושמירת שבת כהלכתה פרק ו הערה כא).

²⁰ לבניינה של הלכה – טוחן (1).

²¹ שו"ע, סימן שכא, סעיף ט.

²² שם ס"ק לו.

²³ אמנם ראה בערוך השולחן (סימן שכא סעיף ט) ובאגרות משה (או"ח ד, סימן עד, טוחן א), שסברו שדינו כסכין רגיל.

²⁴ ראה בפסקי תשובות סימן שכא אות לה.

²⁵ ראה שם הערה 142.

